

Др Зоран С. Мирковић,
доцент Правног факултета
Универзитета у Београду

ПРАВНЕ СТУДИЈЕ КРАЈЕМ ХVІІІ И ПОЧЕТКОМ ХІХ ВЕКА И БЕОГРАДСКА ВЕЛИКА ШКОЛА 1808–1813. ГОДИНЕ

Велика школа основана у Београду 1/13. септембра 1808. године већ је била предмет бројних истраживања, али су нека важна питања остала нерешена. Основно међу њима је питање карактера Велике школе, односно да ли се она може третирати као претеча Универзитета у Београду, а нарочито његовог Правног факултета. До сада је изостало детаљније сагледавање вишег и високог образовања онога времена у области правних студија у окружењу, што би могло да олакша одговор на постављено питање.

У раду се даје упоредни поглед на системе правног образовања у Руском и Аустријском царству, који су могли бити евентуални модели за угледање. Посебна се пажња посвећује правним студијама у Аустријском царству, које су похађали и завршили професори београдске Велике школе, као и они који су могли имати утицаја на њен настанак и профил. Постављају се критеријуми за поређење: наставни планови, дужина трајања наставе, број наставника, академске титуле и начин предавања. У раду се по сличним критеријумима упоређује и Велика школа (1808–1813) с потоњим Лицејем у време када је почињао с радом (1838). Аутор заступа становиште да се на основу тих поређења београдска Велика школа може третирати као претеча Правног факултета у Београду, па и Универзитета у Београду, а да је била устројена слично као и аустријске (угарске) краљевске академије.

Кључне речи: *Правне студије у Србији. – Велика школа. – Краљевска академија. – Лицеј. – Правни факултет. – Универзитет.*

1. УВОД

Ове, 2008. године, навршава се двеста година од оснивања Велике школе у Београду. Почевши свој рад 1/13. септембра 1808. године, Велика школа је већ утиском који је оставила на савремени-

ке оправдавала своје име.¹ Двојица њених познатих ђака који су оставили и писане трагове о њеном оснивању и трајању, Вук С. Караџић и Лазар Арсенијевић Баталака, су с пуно љубави и хвале писали о њој.² До сада је било бројних покушаја да се одреди карактер Велике школе: да ли је она била нешто налик на гимназију, стручну школу, да ли нешто више, као виша стручна школа, или је пак она претеча Универзитета.³ Оно што до сада није потпуније учињено, то је да се Велика школа детаљније сагледа у контексту правничког, и уопште високошколског и универзитетског образовања у Европи тог времена (па чак не само у Европи, него и у Северној Америци, дакле, у оном цивилизацијском кругу коме припада Велика школа). Такав пут би могао помоћи да се нешто сигурније одговори на питање које поставља овај текст: да ли Правни факултет и Универзитет у Београду треба да вежу почетак свога постојања за београдску Велику школу (1808–1813).⁴ У монографији поводом 165. годишњице Правног факултета Универзитета у Београду, Сима Аврамовић је записао: „Чини се да смо сами себи скратили традицију правничког школства за више од тридесет година. Из тога произлази уверење да би још једном требало озбиљно проучити и промислити шта је чинило суштину високог односно вишег правничког образовања у Европи тог времена, како је оно било организовано и како се то рефлектовало на правничко образовање у Србији. Дубоко смо уверени да би исцрпно и детаљније испитивање дало још више основа да се тврди да континуитет правних студија у нас сеже до Велике школе у Београду. Зато би можда било примереније да се годишњице постојања Правног факултета у

¹ Почетак рада Велике школе се везује за 13. септембар 1808. године по новом календару, с обзиром да је у 19. веку разлика између старог и новог календара износила 12 дана, док би у 20. и 21. веку датум почетка рада Велике школе падао на 14. септембар, с обзиром да разлика између два календара сада износи 13 дана.

² В. С. Караџић, *Грађа за српску историју нашега времена и животи најзнатнијих поглавица овога времена*, Београд 1898, 268–273; Л. Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка, I део*, Београд 1898, 385–398.

³ Преглед опречних мишљења о карактеру Велике школе из Првог српског устанка видети код Р. Љушић „Од Велике школе до Лицеја (1808–1838)“, *Универзитет у Београду 1838–1988*, Београд 1988, 8–9; Љ. Кандић, Ј. Даниловић, *Историја Правног факултета (1808–1905)*, I књига, Београд 1997, 27–28.

⁴ Изузетак представља текст Првоша Сланкаменца, „Оснивање и карактер београдског Лицеја“, *Савремена школа (часопис за педагошка питања)*, година VII, Београд, 3–4/1952, 9–22, у којем аутор упоредно анализира наставне програме (и планове) на београдској Великој школи и Лицеју са наставним програмима на угарским краљевским правним академијама. Чини се да су доцније аутори преузимали закључке П. Сланкаменца, не улазећи самостално у истраживање овога питања.

Београду везују за почетак рада Велике школе, дакле за 1/13. септембар 1808. године“.⁵

Друго питање које може помоћи код одговора на централну тему овога текста је однос Велике школе (1808–1813) према Лицеју, када је основан 1838. године, односно 1841. године (тј. школске 1841/42 године), када је прешао из Крагујевца за Београд као трогодишња образовна установа са правним стручним предметима, што су уједно године од којих се до сада рачунало постојање Универзитета у Београду (1838) и његовог Правног факултета (1841). О овоме С. Аврамовић пише: „Према томе, Лицеј у почетку ништа више од Велике школе није личио на великошколску установу. Чак би се могло тврдити супротно. Тек је 1840. године Лицеју придодата трећа година, на којој су уведени и правни предмети... Узгред, мада та паралела не мора бити од значаја, број наставника на Великој школи и Лицеју се није битно разликовао – на Великој школи су била двојица, а на Лицеју тројица... Тако је тек трећа година крагујевачког Лицеја постала стручно усмерена, што се пренело и на трогодишње студије на Лицеју када је прешао у Београд 1841. године. А управо такав исти, скоро идентичан, образовни модел је био постављен у Великој школи, само доста раније.“ Изнете констатације ће бити подробно испитане и образложене.

Намеравајући да одговори на питање да ли историја Правног факултета у Београду и Београдског универзитета сеже до београдске Велике школе основане 1808. године, овај текст ваља схватити као уводни, после кога би требало да следи студија или макар два исцрпнија текста о овој теми. Из тих разлога овде се неће свестрано обухватити стање високошколског и универзитетског образовања крајем XVIII и почетком XIX века у Европи и Северној Америци, па ни у погледу стања правних студија, што далеко премашује оквире рада овог обима, него ће се фокусирати само оне земље одакле је понајпре могао да се позајми образовни модел. То су пре свега Аустријско и Руско царство, који су, што због близине, што због свесрдне помоћи устаничкој Србији, могли да буду земље – узор.

2. ОСВРТ НА ПРАВНИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ У РУСКОМ ЦАРСТВУ КРАЈЕМ XVIII И ПОЧЕТКОМ XIX ВЕКА

У Руском царству „права историја руског правног образовања почела је тек по оснивању Московског универзитета“, 1755. године.

⁵ С. Аврамовић, „Докле досеже историја Правног факултета у Београду“, *Сто шездесет пет година Правног факултета Универзитета у Београду 1841–2006*, Београд 2006, 12–15.

Тамо је „у план наставе увршћено не само *ius naturale* и *ius gentium*, него и позитивно право, дакле, римско право (*ius commune*) и руско кривично и грађанско право. Дуго времена наставничко особље Правног факултета репрезентовао је сам Филип Хајнрих Дилтеј (*Philipp Heinrich Dilthey*), који је из Немачке приспео 1756. године. Он је подучавао све правничке предмете и постао аутор првог руског уџбеника меничног права.“⁶

И касније, али пре 1804. године, „већина професора на руским универзитетима су били Немци, као Јохан Пурголд (*Johann Purgold*), Јаков Шнајдер (*Jakov Schneider*) – теорија закона и етика, Фјодор Баузе (*Fjodor Bause*) – римско право, енциклопедија права и историја права, Георг Скјадан (*Georg Skiadan*) – природно право и народно право и Кристијан Лудвиг Јулиус Штелцер (*Christian – Ludwig – Julius Stelzer*). С оснивањем универзитета у Казану (1804), Харкову (1805) и Кијеву (1834) и поновним оживљавањем Универзитета у Санкт Петербургу, 1819. године развија се јуриспруденција и наставља се правничко образовање“.⁷

„Организација и садржај правничког образовања на филозофско – правном одељењу ‘моралних (изворно: наравствених – прим. З. М.) и политичких наука’ на руским универзитетима била је одређена Статутом Универзитета из 1804. године. Седам наставних предмета одговарало је истоименим катедрама: ‘Право најпознатијих старих и нових народа’, ‘Грађанско право и кривични поступак у Руском царству’, ‘Политичко и народно природно право’, ‘Дипломатија и политичка економија’, ‘Теоријска и практична филозофија’, ‘Догматска и морална теологија’, ‘Тумачење Светог писма и црквена историја’. Поред тога, учили су се и следећи предмети: француски, немачки, енглески, лепе уметности, под које је спадала литература, поезија и примењена уметност, и најзад ‘гимнастичко вежбање’, рачунајући и мачевање (борење)... У првој четвртини XIX века образовало се годишње 40 до 50 правника на руским универзитетима. Примерице, за десет година, 79 правника је свршило студије на санктпетербуршком Универзитету“.⁸ Ни у дру-

⁶ A. D. Rudokvas, A. S. Kartsov (St. Petersburg), „Der Rechtsunterricht und die juristische Ausbildung im kaiserlichen Russland“, *Juristenausbildung in Osteuropa bis zum Ersten Weltkrieg, Rechtskulturen des modernen Osteuropa. Traditionen und Transfers*, 3 (herausgegeben von Z. Pokrovac), Frankfurt am Main 2007, 275.

⁷ *Ibid*, 276.

⁸ *Ibid*, 277. В. А. Кизеветтер, „Московскій Университетъ-Историческій очеркъ“, *Московскій Университетъ 1755–1930*, Юбилейный сборник (Издание Парижскаго и Пражскаго Комитетовъ по ознаменованію 175-лѣтія Московскаго Университета подъ редакціей профессоровъ В. Б. Ельяшевича, А. А. Кизеветтера и М. М. Новикова), Парижъ 1930, 9–82. В. <http://museum.guru.ru/letopis/letopis.phtml?ros=1&>

гим деловима Европе студентска популација није била многобројна.⁹

Дакле, Статут Универзитета од 5. новембра 1804. године је вредео за Московски, Казански и Харковски универзитет (Санктпетербуршки универзитет је поново оживљен 1819, а Кијевски почиње са радом 1834. године). Универзитет у Дорпату (Јурјеву) је основан 1802, али је имао унеколико другачије уређење, што се види и на Правном факултету, на коме су заступљена и провинцијска права балтичких земаља.¹⁰

Ко је је могао бити евентуални преносилац руског модела правничког образовања у Србију, за сада је само предмет нагађања. Међу првима на које би се могло помислити је Теодор Филиповић (Божа Грујовић, под којим именом је деловао у Србији). Он је завршио највише школовање и постао доктор „мађарских права“ 1803. године. Пошто није добио службу у Хабзбуршком царству, отишао је у Русију и тамо добио место професора права на новоотвореном Универзитету у Харкову. Са њим је отишао и његов брат Михаило, за кога се не зна тачно шта је тамо радио (њему је тада могло бити 17 до 19 година и можда је био уписан на тамошњи Универзитет).¹¹ Са таквим искуством, Божа Грујовић сигурно би могао бити од користи Србији када је успостављала свој образовни систем, у коме су правнички предмети заузимали најистакнутије место, но он је умро годину и по пре оснивања Велике школе, 25. марта 1807. године. Додуше, своја искуства из Русије могао је, такође, пренети и Михаило Грујовић, који је био веома утицајан у устанничком врху. Надајмо се да ће даља истраживања о евентуалним руским утицајима можда донети и нека нова, извеснија сазнања.

uni=1&sci=1&sci_name=all&pers=1&pers_name=&day1=1&month1=1&year1=1804&day2=31&month2=12&year2=1804&keyword=&strt=1&lngth=20.

⁹ Eric Hobsbawm, *Europäische Revolutionen 1789 bis 1848*, Köln 2004, 269 (в. 612–613 фн. 4) каже да се у Прусској 1805. године академска омладина бројала на 1500 младих људи, а да је у овом периоду, током прве три деценије XIX века, у целој Европи, рачунајући и британско острво, било укупно једва нешто више од 40.000 студената.

¹⁰ В. *Императорскій Юрьевскій, бывшій Дерптскій, Университетъ за сто лѣтъ его существованія (1802–1889)*, томъ I: первый и второй периоды (1802–1865), историческій очеркъ Е. В. Пътухова, Юрьевъ 1902; М. Luts-Sootak (Tartu), „Der lange Beginn einer geordneten Juristenausbildung an der deutschen Universität zu Dorpat (1802–1893)“, *Juristenausbildung in Osteuropa bis zum Ersten Weltkrieg*, 357–390 (с прилозима).

¹¹ В. М. Ристић, „Михаило Филиповић-Грујовић (Секретар Управног савета Карађорђева доба и претседник Окружног суда Милошева доба 1785–1842)“, *Историјски гласник*, 3/1954, 54.

3. ПРАВНИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ У АУСТРИЈСКОМ ЦАРСТВУ КРАЈЕМ XVIII И ПОЧЕТКОМ XIX ВЕКА

Још већу пажњу, чини се, треба усмерити на суседно Аустријско царство из више разлога. Најпре, што је одатле дошло много писмених и веома образованих Срба, који су узели значајног учешћа у устанничком вођству, почев од Боже Грујовића (Теодора Филиповића), Ивана Југовића (Јована Савића), Михаила Грујовића, Миљка Радонића, до бројних других знаних и незнаних.¹² Потом, што је оснивач Велике школе био баш Иван Југовић, један од најистакнутијих људи у устанничком вођству. Њему се, како наводи С. Новаковић, и приписује цела уставна радња из јануара 1811. године, након које је био секретар Совјета, а после смрти Доситеја Обрадовића и попечитељ просвете, од краја марта 1811. године.¹³ Југовић је био веома образован, знао је немачки, латински, италијански, мађарски, француски, завршио је „мађарска права“ у Пешти, био је професор у Карловцима код митрополита Стратимировића, секретар владике бачког Јовановића, потицао је из свештеничке породице, а био је и аустро-фил.¹⁴ Његова усмереност на Хабзбуршко царство је, скоро извесно,

¹² О Миљку Радоњићу је записао М. Ристић да је после основне школе и гимназије завршио „права или филозофију у Пешти“. Наставља аутор: „То би значило да су му родитељи били имућнијег стања, јер му се и брат школовао на високим школама. У једном списку ‘Срба адвоката мађарских’ помиње се да је Теодор Радоњић 11. марта 1802. године положио заклетву на звање мађарског адвоката. У том списку помињу се још и ови Срби из тадашњих угледних српских породица: Теодор Филиповић (у Србији звани Божидар Грујовић) и Григорије Савић, брат Јована Савића (у Србији званог Иван Југовић), сва тројица у 1802–1803 години“, М. Ристић, „Михаило-Миљко Радоњић (Први министар иностраних дела у обновљеној Србији)“, *Историјски гласник*, 1–2, 1954, 239–240.

¹³ С. Новаковић, *Васкрс државе српске*, Београд 2000, 337; Ј. Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка, II део*, Београд 1899, 870. У конфидентском извештају од марта 1811, који говори о реформи Совјета, каже се да „Младен управља тајном Канцеларијом“, па у примедби стоји да под Младеновим именом послове води Југовић, А. Ивић, *Стиси бечких архива о Првом српском устанку, књига IX – година 1811*, Београд 1971, 142 (док. бр. 118 од 3. марта).

¹⁴ В. више код Ј. Арсенијевић Баталака, (1898), 388–389, 394; М. Ристић, Јован Савић-Иван Југовић, Архивски алманах – часопис Друштва архивиста НР Србије и Државних архива Србије, бр. 2–3, Београд 1960, 263–264. Погледе Ивана Југовића на организацију државне централне власти у устанничкој Србији (који су сасвим у духу просвећеног апсолутизма Аустријске царевине, чија природа и теоријски основи су И. Југовићу били познати са његових студија), која дају теоријски ослонац оним снагама на челу с Карађорђем, које теже јакој централној власти у сукобу са оним војводама који теже јакој власти у нахијама и препуштају централној власти само оних послова о којима се договоре, в. „Говор Ивана Југовића у Правитељствујушћем Совјету 24. фебруара 1810“, *Грађа за историју Првог српског устанка* (редакција Р. Перовић), Београд 1954, 200–206. Податке за биографију Ивана Југовића доноси и архивска грађа, примерице: А. Ивић, *Стиси бечких архива*

могла битно утицати на избор модела који је применио приликом оснивања Велике школе, чији је, у суштини, он био оснивач.

Како је изгледао тај модел вишег и високог, универзитетског образовања у Аустријском царству крајем XVIII и почетком XIX века? У време царице Марије Терезије (1740–1780) реформе у просвети се, такође, спроводе у духу тзв. просвећеног апсолутизма. Просвета постаје ствар државне, јавне сфере, што посебно долази до изражаја после укидања Језуитског реда. Папа Клемент XIV је 21. јула 1773. године издао исправу „Господин и откупитељ наш“ (*Dominus ac Redemptor noster*), којом је укинуо моћни Ред Исусоваца (*Societas Jesu*). Био је то прворазредни догађај, јер су се у рукама Језуитског реда у многим европским државама, у целини или највећим делом, налазили школство и образовање, који су се и издржавали од прихода са имања овога веома богатог црквеног реда.¹⁵ Иако то није имао за циљ, овај потез папе је отворио пут ка лаицизацији школа у Европи. Царица Марија Терезија је то искористила да би, у складу с потребама апсолутистичке монархије, реорганизовала школство које је требало да ствара образовано и лојално чиновништво. Школство у целини, укључујући и високо школство, само је део већег плана о новом уређењу целе државе, које би спровело идеју суверене државне целине насупрот дотадашњој корпоративној структури. Имала се створити апсолутистичка држава, која је себи поставила циљ да сви државни послови буду стављени у надлежност владара и новостворене централне управе, искључујући тако дотадашње партикуларистичке снаге.¹⁶

У трагању за „земљом даваоцем“ приликом евентуалне трансплантације, најпре треба размотрити стање у Угарској „и њој при-

о Првом српском устанку, књига VII–VIII–година 1810, св. 2, Београд 1966, 612 (док. бр. 469 од 16. новембра), 627 (док. бр. 481 од 24. новембра); А. Ивић, *Списи бечких архива о Првом српском устанку*, књига IX–година 1811, 224 (док. бр. 180 од 10. априла), 299–300 (док. 259 од 10. јула), 303 (док. бр. 260 од 13. јула), 305 (док. бр. 262 од 16. јула), 306 (док. бр. 262 од 16. јула), 489–490 (док. бр. 399 без датума); А. Ивић, *Списи бечких архива о Првом српском устанку*, књига XI–година 1813, Београд 1977, 35–38, 43–45, 50–51 (док. бр. 39, 47 и 55 од 16. и 31. марта и 8. априла); *Дѣловодный протокол одъ 1812. Маія 21. до 1813. Августа 5. Кара-Ђорђа Петровића*, прир. Исидоръ Стојановић, Београд 1848, 93 (број 1120 од 26. фебруара 1813), 97 (број 1134 од 28. фебруара 1813); В. Б. Савић, *Карађорђе, Документи III (1813–1817)*, Горњи Милановац 1988, 1329–1330 (док. бр. 958 од 20. новембра 1813. године).

¹⁵ Језуити су и у Београду почетком XVII века основали образовну установу (аутор је део података о образовним установама у Београду у XVII и XVIII веку добио захваљујући љубазности професора и декана Филолошког факултета Универзитета у Београду др Слободана Грубачића).

¹⁶ R. Meister, *Entwicklung und Reformen des österreichischen Studienwesens*, Teil I: Abhandlung, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, 239. Band, 1. Abhandlung/I, Wien 1963, 23.

појеним земљама“ Хабзбуршког царства, јер су образовани Срби највећим делом ту завршавали студије по реформисаном школском систему. Царица Марија Терезија је, наиме, целокупан систем школства у угарским земљама уредила 1777. године прописима *Ratio educationis totiusque rei litterariae per Regnum Hungariae et provincias eidem ad nexas* (у даљем тексту: *Ratio educationis 1777*), који је између осталог прописао поред гимназија и универзитета и такозване краљевске академије. Краљевске академије су биле медијалне школе које су омогућавале упис на универзитете, али су такође биле и завршне школе за оне који су ступали у државне административне послове.

Неопходна способност да се издржи конкуренција на економском, војном и политичком пољу у поређењу са другим европским силама водила је ка многим реформама у друштву, међу којима и оним у образовању.¹⁷ Растао је значај образовања поданика у току процеса централизације Хабзбуршке монархије. Унификација правног поретка с циљем очувања Хабзбуршке монархије поставила је као главни циљ терезијанског просвећеног високог школства образовање способних и привржених државних службеника, у чему је правним студијама намењена нарочита улога. Овај текст ће тек дотаћи правно образовање на универзитетима према одредбама *Ratio educationis 1777*.

Седиште Универзитета у Угарској је премештено из Трнавe (малог места поред Пожуна – *Pressburg*, данашња Братислава, главни град Републике Словачке) у Будим 1777. године.¹⁸ „Истовремено је правничко образовање продужено са две на три године... Универзитетска настава је била конципирана као опште образовање; специјалистичка знања правничког позива су се могла стећи тек у пракси“.

Правне студије су биле у целости уређене по моделу Бечког универзитета. Поред римског, канонског и угарског материјалног и процесног права, били су уведени и нови предмети – политичке науке и наука о финансијама, који су одговарали представама и потре-

¹⁷ Можда није неумесно запажање да је и актуелна Болоњска декларација о тзв. Европском простору високог образовања добрим делом изазвана потребом да се оно оспособи за равноправну конкуренцију с америчким високим школством.

¹⁸ К. Gönczi (Budapest/Frankfurt a. M.), „Die Juristenausbildung in Ungarn vom aufgeklärten Absolutismus bis zum Ende der Habsburgmonarchie“, *Juristenausbildung in Osteuropa bis zum Ersten Weltkrieg*, Frankfurt am Main 2007, 45. Сава Текелија у свом мемоарском делу *Описаније живота* (предговор и редакција Александар Форишковић), Београд 1966, 61 тврди да је Правни факултет Универзитета у Будимпешти, који као датум свог настанка узима 2. јануар 1667. године када је издата повеља о његовом оснивању, пресељен из Трнавe у Будим 1776. године. У монографији будимпештанског Правног факултета поводом 300. годишњице не каже се експлицитно, али посредно се да закључити да се то десило 1777. године, после објављивања *Ratio educationis 1777*, в. *История Юридического факультета Будапештского университета имени Лоранда Этвеша (1667–1967 ГГ.)*, Будапешт 1967, 12.

бама апсолутистичке управе. Владарка, царица Марија Терезија, потврдила је, осим тога, и природно право као наставни предмет. Увођењем предмета „Устави европских држава“, био је уведен у правничкој настави упоредни поглед, при чему је овај предмет био уређен по моделу Универзитета у Гетингену (*Göttingen*). Дипломатика, наука о изворима, хералдика и нумизматика били су понуђени на Филозофском факултету такође по гетингенском моделу. За наставу из ових предмета професори су били директно позивани и именовани од царице.

Значајна новина терезијанске реформе образовања је била у томе што се природно право предавало и у гимназији. Једном речју, терезијанска реформа је значила, с једне стране, почетак секуларизације науке и школства, а, с друге, корак према националној правничкој култури.¹⁹

Ratio educationis 1777 је предвиђао оснивање краљевских академија наука (*Regia scientiarum Academia*) с три двогодишња течаја – филозофски, правни и теолошки (богословски).²⁰ Остави ли се по страни теолошки течај, на академији би се најпре завршио двогодишњи филозофски курс (*cursus philosophicus*), после чега би се похађао двогодишњи правни курс (*cursus iuridicus*). Филозофске студије су биле предуслов за правне. Треба приметити да и универзитетска реформа царице Марије Терезије с почетка седамдесетих година – неколико година пре него што је издат *Ratio educationis 1777* – предвиђа да је филозофски факултет само припрема за остале факултете, а не самосвојно научнообразовно место.²¹ Дакле, *Ratio educationis 1777* је предвиђао и други степен државног правничког образовања – краљевске академије. Разлог за увођење академија у високошколски систем могао је бити и у томе што је Будимски универзитет (1784. године седиште Универзитета и његовог Правног факултета сели се у Пешту) студентима из удаљених крајева био тешко доступан. Ипак, извесно је да на првом месту царица Марија Тере-

¹⁹ О реформама на Универзитету у Угарској в. К. Gönczi, 46–47. О Правном факултету Бечког универзитета крајем XVIII и почетком XIX века в. волуминозно дело Рудолфа Кинка, R. Kink, *Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien*, Erster Band (Geschichtliche Darstellung der Entstehung und Entwicklung der Universität bis zur Neuzeit. Sammt urkundlichen Beilagen), I Theil (Geschichtliche Darstellung), Wien 1854, 519–622. Том други прве књиге – II Theil (Urkundliche Beilagen) и друга књига – Zweiter Band (Statutenbuch der Universität) доносе документа значајна за историју Бечког универзитета, али и уопште за историју универзитета и високог школства у Хабзбуршкој монархији. В. текст Илзе Рајтер (*Ilse Reiter*) о образовању правника на Правном факултету Бечког универзитета, нарочито стране 5–11, на интернет страници овог факултета: http://www.juridicum.at/index.php?option=com_content&task.

²⁰ Овај текст се неће детаљније бавити филозофским и теолошким студијама.

²¹ R. Meister, 27.

зија ствара ове образовне установе да би се добио већи број лојалних и компетентних правника спремних за чиновничку службу. Студенти су образовани на академијама у складу с идејама просвећеног апсолутизма. Према одредбама *Ratio educationis 1777* у угарским земљама постоји пет краљевских академија на којима су постојале и правне студије. Оне се налазе у пет дистриката, чија се седишта налазе у следећим местима: *Agram* (Загреб), *Raab* (Ђур) – од 1785. до 1802. *Fünfkirchen* (Печуј), *Kaschau* (Кошице), *Tyrnau* (Трнава) – 1784. премештена у *Pressburg* (Пожун, данашња Братислава) и *Grosswardein* (Орадеа).²²

Ratio educationis 1777 је предвидео следеће катедре за обавезне предмете правних студија академије:

1) Јавно право и оно на шта се то односи (*Ius publicum et quae eodem pertinent*), а у оквиру ове катедре су се налазила четири предмета:

- а) природно право (*ius naturalae*),
- б) опште јавно право (*ius publicum universale*),
- в) међународно право (*ius gentium*) и
- г) државно и црквено јавно право Угарске (*ius publicum Hungariae tam politicum quam ecclesiasticum*).

2) Отаџбинско (народно) право с прихваћеним обичајним правом (*Ius patrium una cum usibus et receptis consuetudinibus*),

3) Политичке, трговачке и финансијске науке (*Politica, commercium et rei aerae scientiae*),

4) Историја европских земаља, Општа историја и Колегијум јавних новости (*Historia provinciarum europearum, Historia universalis et Collegium novorum publicorum*).²³

Сви предмети прве катедре, са необичним називом „Јавно право и оно на шта се то односи“, предавали су се по уџбенику „Природно право“.²⁴ Под називом природно право овај предмет је преузет и у Србији на Лицеју.

---

²² О почецима правних студија на Правном факултету у Загребу и уопште у Хрватској в. V. Bayer, „Osnivanje Pravnog fakulteta u Zagrebu (1776. god.) i njegovo definitivno uređenje (1777. god.)“, *Зборник Правног факултета у Загребу*, 19, 2/1969, 221–288 (с прилозима); D. Šepulo (Zagreb), „Legal education in Croatia from medieval times to 1918: institutions, courses of study and transfers“, *Juristenausbildung in Osteuropa bis zum Ersten Weltkrieg*, Frankfurt am Main 2007, 81–151.

²³ *Ratio educationis totiusque rei litterariae per Regnum Hungariae et provincias eidem ad nexas*, Vindobonae 1777, 331–340 (параграфи 185–189).

²⁴ О предметима катедре *Ius publicum et quae eodem pertinent* и уџбеницима по којима се предавало на угарским краљевским академијама, в. V. Bayer, 256–258.

Ratio educationis 1777 помиње да је изучавање историје на правном курсу представљало проширивање знања стечених на филозофским студијама. Историја европских земаља се изучавала на правним студијама академије читаву прву годину. У другој години правних студија се предавала општа историја, која је требало предавати на основу „синхронистичке табеле“ (*tabela synchronistica*), при чему се имала приказати и географија тих земаља у датом времену. Историјски приказ је требало да обухвати и историју религије, културе, трговине. Поред овога, професор историје је требало да држи студентима „колегиј јавних новости“, тј. да их упознаје са савременим догађајима у Европи и свету, а на основу података које би црпео из универзитетског часописа и других одобрених часописа. Овакву идеју је, изгледа, преузела и београдска Велика школа, јер после историје и географије у прве две године, на другој и трећој уводи предмет географско – статистичка историја Мађарске, Русије, Енглеске, Француске, Пољске, Аустрије и Турске.²⁵ Разликује се донекле само избор земаља: *Ratio educationis 1777* прописује да се предаје историја римских папа, Француске, Шпаније, Енглеске, Данске, Шведске, Напуља и Русије од Петра I.

Образовање правника на краљевским правним академијама било је више оријентисано према пракси него правне студије на универзитету. „Преко краљевских академија“, рећи ће угарски аутор *K. Gönczi*, „постигли су правна наука и образовање правника у Угарској значајан напредак... Из реда професора академија регрутовало се наставничко особље на Краљевском универзитету... Реформе Марије Терезије су суштински допринеле да је тежиште правничког образовања пребачено на академску основу.“²⁶ Увид у стање правних студија на краљевским академијама и њихов значај у развоју правничке културе у Угарској, нарочито се може добро сагледати кроз Краљевску правну академију у Ђуру, која је тамо обновљена 1802. године, да би од тада, па до 1848. године, „постала једно од најпроминентнијих центара за правничко образовање“ и дала већину професора Универзитета у Пешти.²⁷

Потребама праксе још више се окреће високошколски систем Јозефа II, наследника царице Марије Терзије на престолу. Цар је 1781. године потврдио *Ratio educationis 1777*. Наставни предмети су били од стране владара наново уређени, у складу с основним задатком да образују будуће чиновнике. У правничком подучавању су за-

²⁵ Појам „статистика“ (касније код нас и „штатистика“) је обухватао основне елементе државног, односно уставноправног уређења једне земље. В. детаљније фн. 37 у овом раду.

²⁶ *K. Gönczi*, 51.

²⁷ *Ibid*, 61.

узимали централну позицију политичке и камералне науке, а као нови наставни предмет се појављује куријална стилистика (*stylus curialis*) односно куријални штил, како ће овај предмет назвати његов први предавач на Лицеју, Јован Стерија Поповић. Тај предмет се бавио судским и управним поступком.

Други *Ratio educationis publicae totiusque rei litterariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas* из 1806. године (даље: *Ratio educationis 1806*) је био у знаку рестаурације старог поретка и деловао је у извесним елементима заостало у поређењу са својим предходником из 1777. године, који је био израз доба просвећености. Но, с друге стране, *Ratio educationis 1806* донео је промене које су значиле напредак у правним студијама. Најпре, продужио је трајање правних студија на краљевским академијама на три године. Изоставио је са правних студија општу историју и историју сталежа, али је уврстио нове предмете: статистику, рударско право и трговачко и менично право. Тежиште наставе на краљевским правним академијама се све више помера према правној науци (дакле, не само правној пракци). Сада је наставни план, поред природног права, обухватио и римско право.

Према *Ratio educationis 1806*, план правних студија је био структуриран нешто другачије. На првој години у првом семестру су се слушали *Ius naturae* и *Ius Ecclesiasticum publicum et privatum*. У другом семестру *Ius Publicum, Universale, et Gentium; et horum in nexu Ius quoque publicum Hungariae* и *Ius Ecclesiasticum, ut supra*.

На другој години у првом семестру су били *Politia, et Scientiae Camerales* и *Institutiones Iuris Civilis Romani*. У другом семестру *Ius Cambiale, Mercatorium, Ius Feudale in compendio, et Ius Criminale*.

На трећој години у првом семестру су предвиђени *Statistica Hungariae, et Ditionum hereditariarum Caesareo-Regiarum, nec non aliorum Europae Regnorum* и *Ius privatum Hungariae, seu Patrium*. У другом семестру *Ius Montanum, seu Metallicum* и *Continuatio Iuris Patrii, et Stylus Curialis*.²⁸

Тако је изгледало стање у угарским земљама Хабзбуршког царства крајем XVIII и почетком XIX века. У другим деловима овога великог царства има елемената који такође могу бити релевантни за ово истраживање. Реформе Јозефа II, у духу просвећеног апсолутизма, су посебно видљиве у образовном систему. Поред Патента о толеранцији из 1781. године,²⁹ који је спровео секуларизацију школства отварајући врата и некатолицима, цар је спровео и редукцију универ-

²⁸ *Ratio educationis publicae totiusque rei litterariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas*, Budaе, 1806, Tab. IX (видети и стране 94–95 и 120–121).

²⁹ R. Kink, (1854 с), 589 (док. бр. 186 од 13. октобра 1781).

зитета, тако да су задржани само универзитети у Бечу, Прагу и Лембергу. Остале високе школе и универзитети су претворени у лицеје са ограниченим програмом студија.³⁰ „Правно образовање је за време владавине Јозефа II у духу *Gesamtstaatsidee* (идеје о државној целини – прим. З. М.) било бирократизовано; универзитет је мутирао у центар за образовање чиновника.“³¹

Као пример преображаја универзитета у лицеј, посебну пажњу привлачи Универзитет у Грацу (*Karl – Franzens Universität zu Graz*), који је под јесен 1782. године претворен у Лицеј (да би поново био уздигнут на ранг универзитета царском одлуком од 27. јануара 1827. године).³² Правни факултет Универзитета у Грацу је основан 1778. године. На Лицеју, поред двогодишњих филозофских студија, које су се сматрале као „пролазне“ (*Durchgangstudium*) за друге високошколске смерове, постојале су теолошке студије, који су трајале четири године, док су правне и медицинске трајале две године. На правним студијама Лицеја била су само двојица професора. Први, професор Тилер (*Tiller*) је предавао „цело“ природно право (*das ganze Naturrecht*), затим историју римских закона (*die Geschichte der römischen Gesetze*) и римске законе (*die römischen Gesetze*), где се говори о Јустинијановим Институцијама, Дигестама, итд. Другом, професору Винклеру (*Winckler*), пало је у задатак да предаје основе општег црквеног права и основне појмове из земаљских закона (*die Hauptgrundsätze aus dem allgemeinen Kirchenrechte und aus den Landesgesetzen*).³³ Из препоручене литературе се посредно сазнаје да су се од „земаљских закона“ учили државно, кривично и феудално право, али и статистика, стилистика и политичке науке. У кратким, пак, наводима радних обавезама ове двојице професора стоји да је Винклер плаћени предавач пандекта, Дигеста, земаљских закона и кривичног права, док је Тилер плаћени предавач природног, међународног, државног и грађанског права и Институција. Додуше, сачувана грађа даје местимице и податке који међусобно противурече. Стање се није променило, како у погледу наставних пред-

³⁰ В. детаљније P. Skrejkova (Prag), „Die juristische Ausbildung in den böhmischen Ländern bis zum Ersten Weltkrieg“, *Juristenausbildung in Osteuropa bis zum Ersten Weltkrieg*, Frankfurt am Main 2007, 163–164.

³¹ K. Gönczi, 52.

³² Слична судбина је била, на пример, и Универзитета у Инсбруку, који је цар Јозеф редуковао на ниво Лицеја 29. новембра 1781. године. Ову судбину је поделио и Универзитет у Салцбургу 1810. године, након што је Салцбург прикључен Баварској. Детаљније в. http://www.uni-salzburg.at/portal/page?_pageid=117,58990&_dad=portal&_schema=PORTAL

³³ *Geschichte der Karl Franzens-Universität in Graz*, Festgabe zur Feier ihres dreihundertjährigen Bestandes, verfasst von Dr. Franz von Krones, O. Ö. Professor, Graz 1886, 465–470.

мета, броја професора, тако и свега другог, све до школске 1810/1811. године.³⁴

4. УПОРЕДНА АНАЛИЗА И ОЦЕНА

Упоредна анализа београдске Велике школе (1808–1813) и правничког образовања у Хабзбуршком царству онога времена (тј. краљевских правних академија у угарским земљама Хабзбуршког царства и лицеја у другим деловима овога Царства) се усмерава на неколико тема: предмети на правним студијама, дужина трајања наставе, број наставника, академске титуле и начин предавања.

Предмети. На првој години Велике школе су предавани следећи предмети: крокирање (премеравање, геометрија), општа историја, општи земљопис, рачуница, немачки језик. На другој години: општа историја, општи земљопис, рачуница, немачки језик (као наставак предмета који су се учили на првој години), затим статистика Србије, стилистика и географско – статистичка историја Мађарске, Русије, Енглеске, Француске, Пољске, Аустрије и Турске. На трећој години: немачки, стилистика, географско – статистичка историја поменутих држава, међународно право („право народно“ вероватно превод немачке речи *Völkerrecht* за поменуту правну дисциплину), државно право, кривично право и „начин суђења криминалног“. Поред немачког језика на све три године су предавани морална поука (етика), црквено певање и борилачке вештине (егзерцир с пушком и фехтовање – мачевање, које је било и на руским универзитетима).³⁵

Дуго је било владајуће мишљење да је само трећа година Велике школе имала правни карактер. Љ. Кандић је, анализирајући садржај наставних предмета, дошла до закључка који оповргава ово мишљење: „Неки предмети који су предавани на прве две године као општеобавезни предмети и били значајни за опште образовање великошколаца, обухватили су доста државноправне материје. Овде се, пре свега, мисли на ‘Географично – статистичну историју’... и ‘Всеобшче грађданско землеописаније’... Због тога се не би могло прихватити постојеће мишљење да су се правни предмети изучавали само на трећој години.“³⁶ Ово становиште потврђује листа предмета на београдској Великој школи (1808–1813) који имају правни карактер. На другој години су то статистика Србије, стилистика и географско – статистичка историја Мађарске, Русије, Енглеске, Француске,

³⁴ *Ibid*, 474, 504–505, 588–589.

³⁵ В. Стојанчевић *et al.*, *Историја српског народа (од Првог устанка до Берлинског конгреса 1804–1878)*, књига V, том I, Београд, 1994², 76; Р. Љушић, 7.

³⁶ Љ. Кандић, Ј. Даниловић, 28.

Пољске, Аустрије и Турске,³⁷ а на трећој стилистика, географско – статистичка историја поменутих држава, међународно право, државно право, кривично право и „начин суђења криминалног. Укупно временско трајање правних предмета би, у складу са овом рачуницом, износило једну и по годину, од укупно три године. Анализирајући програме правних предмета београдске Велике школе (1808–1813), Љ. Кандић је закључила „да је садржина правних предмета сложена и да су аутори програма дали одговарајућу теоријску подлогу“.³⁸

Непосредно поређење наставних предмета Велике школе и правних студија на угарским краљевским академијама показује следеће паралеле:

статистика Србије³⁹ – *Statistica Hungariae, et Ditionum hereditariarum Caesareo-Regiarum (Ratio educationis 1806)*;

³⁷ Оновремени садржај предмета статистика био је веома удаљен од данашњег колоквијалног значења те речи. Професор права на краљевским академијама у Загребу и Ђуру, а потом на Универзитету у Будиму и Пешти (где постаје и ректор 1786. године), Адалберт Адам Барић, у књизи *Statistika Europe* из 1792. године је написао: „<1.1> Статистиком се опћенито назива познавање садашњег устроја неке државе. <2> Под устројем мислимо на укупност јавног права и обвеза између поданика и владаоца...

<2.1> Због тога ми кажемо да је статистика сазнање о стању сваке државе, а под стањем се мисли на све њезине особине и предмете; тако у свакој држави мора постојати териториј, морају се наћи грађани који ће териториј наставати; а под термином ‘особине’ мислимо на пажње вриједне особине, оне које имају везе са сврхом државе у цијелости, биле те особине добре или лоше.

<3.1> Дакле, укупност ових околности бити ће статистика...

<5.1> Студиј статистике тројак је, састоји се од: 1. повијести држава, 2. излагања садашњег стања држава, 3. укупности начела која поучавају што срећи грађана користи или одмаже.“

Аутор бираним речима истиче важност и корисност статистике: „<3> Овај је студиј изузетно важан за више службе и части, нпр. за саме владаре, за министре, за народне посланике. <4> Најкориснији је за предстојнике управних тијела, за савјетнике који често морају давати двору савјете о разним ратним и мировним пословима, али одакле да дају савјет без статистичког знања? <5> Дапаче, чак и у приватном грађанском животу познавање статистике изузетно је важно за образованог човјека и за оног који жели оставити дојам“, А. А. Барић, *Statistika Europe 1792, Sv. 1* (priredili Željko Pavić i Stjepko Vranjican, prijevod s latinskog Neven Jovanović, Maja Rupnik, Margareta Gašparović), Zagreb 2001, 4–7. В. и Š. Kurtović, „А. Барић: Statistika Europe, II dio“, *Statistika Europe 1792, Sv. 2*, Zagreb, 2002, IX–XXIII.

Сава Текелија је записао да је декан Правног факултета у Будиму 1782. године био професор *statisticae* Барић, који му је много помогао код уписа на студије, као и приликом одбране докторске дисертације четири године доцније (наиме, С. Текелија је имао проблема, јер су се његови ставови изнети у дисертацији разликовали од ставова професора који је предавао тај предмет), в. С. Текелија, 67–68, 71–73.

³⁸ Љ. Кандић, Ј. Даниловић, 16–27, 28.

³⁹ Л. Арсенијевић Баталака, (1899), 870–871, каже да је о уређењу Србије из јануара 1811. године „у штатистици Србије ... овако од професора у другој класи

стилистика (на другој и трећој години) – *Stylus Curialis (Ratio educationis 1806)*;

географско-статистичка историја Мађарске, Русије, Енглеске, Француске, Пољске, Аустрије и Турске (на другој и трећој години) – (*Historia provinciarum europearum, Historia universalis et Collegium novorum publicorum*) (*Ratio educationis 1777*);⁴⁰

међународно право (у суштини, међународно јавно право) – *ius gentium et ius publicum universale (Ratio educationis 1777 и Ratio educationis 1806)*;

државно право – *ius publicum (Ratio educationis 1777 и Ratio educationis 1806)*;

кривично право и „начин суђења криминалног“ – *Ius Criminale (Ratio educationis 1806)*.

Овим несумњиво правним предметима треба додати и рукопис предавања „Всеобште грађанско земљеописаније – географија (Бу-мага 2)“, који представља други део предмета општи земљеопис, који се предавао на другој години (први део за предавања на првој години за овај предмет или није сачуван или није ни постојао), а који се нај-већим делом бави државним правом.⁴¹ Тада се утисак о правничком карактеру Велике школе додатно појачава, као и сличност Велике школе са краљевским правним академијама угарског дела Хабзбуршког царства.

Творци и професори београдске Велике школе⁴² су по свему судећи комбиновали предмете *Ratio educationis 1777* и *Ratio educationis 1806*. Оно што се може рећи већ на први поглед је да су и предмети филозофских студија са краљевских академија, у упрошћеном облику, дати у програму прве и делом друге године Велике школе. Мада детаљнију анализу наставног плана филозофских студија за сада остављамо по страни, пада у очи да историја, општи земљеопис (географија), рачуница и геометрија (математика), који покривају

Велике школе читано“. Ово је значајан доказ о садржају предмета статистика Србије, јер је Л. Арсенијевић-Баталака управо тада почетком 1811. године био у другој класи, на којој се статистика Србије и предавала!

⁴⁰ А. Гавриловић, *Београдска Велика школа 1808–1813 (Листак из историје ослобођења Србије)*, Београд, 1902, 32–42, говори о историји и актуелним догађајима (баш као у Колегији јавних новости) у рукопису за предмет географско – статистичка историја појединих држава.

⁴¹ Објављени рукопис в. код Р. Перовић, (1954), 250–260. Аутор је у „Напоменама о текстовима“ поводом овога текста на страни 335. записао: „То је у ствари политичка географија са јаким примесима из области државног права.“

⁴² Пре свега треба имати у виду Ивана Југовића, односно за другу и трећу годину, које садрже највећим делом правне предмете, Миљка Радонића и Лазара Воиновића.

целу прву и пола друге године Велике школе, заузимају највише простора (уз филозофију) и на филозофским студијама краљевске академије у Угарској.⁴³ А велика заступљеност немачког језика на све три године студија Велике школе, такође би могла бити једна врста показатеља који су утицаји на њен профил тада били најприсутнији у време њеног настанка.

Занимљив резултат се добија и када се упореде правни предмети Велике школе (1808–1813) и Лицеја у време када је почињао са радом. То је нарочито значајно за правне студије, јер Правни факултет Универзитета у Београду баштини као годину свога настанка 1841. годину (тачније школску 1841/1842 годину), када је Лицеј прешао из Крагујевца у Београд. Ово је нужно расправити, јер су аутори, који су вршили ово поређење, узимали у обзир наставне планове и програме Лицеја (што у Крагујевцу, што у Београду), који, међутим, нису спровођени у живот, него су остајали мртво слово на папиру.⁴⁴ Тако се добијао један нереалан и дотеран списак правних предмета и њихове садржине на Лицеју у време почетка његовог рада, који је онда изгледао надмоћан у поређењу са правним предметима Велике школе (1808–1813).

Наиме, у пракси се на Лицеју у Крагујевцу 1840. године предају природно право (Јован Стерија Поповић, који самоиницијативно предаје и куријални штил) и штатистика (Игњат Станимировић). У Београду у школској 1841/42 (као и 1842/43) предају се природно право (Јован Стерија Поповић и самоиницијативно куријални штил, а када он одлази 26. октобра 1842. године и постаје начелник „Одељенија просвешченија“, његово место заузима Сергије Николић), штатистика (Игњат Станимировић) и полиција (Јован Рајић, одлази у фебруару 1842. године, а његово место заузима Георгије Петровић).⁴⁵ Дакле, правни предмети се предају само једну годину – на трећој години студија. И постоје само три (ако се узме и куријални штил, четири предмета), наспрам шест правних предмета на другој и трећој

⁴³ *Ratio educationis 1777*, 304–314.

⁴⁴ Тако Р. Љушић, 16 има у виду наставни план по Школском закону од 23. септембра 1844, који је имао да се примењује од школске 1844/45. године. В. Грујић, *Лицеј и Велика школа*, Споменик САНУ, СХХVIII, Београд 1987, 36–37, има у виду „Систему“ из почетка августа 1840, али признаје: „Међутим, на почетку рада Правног одељења Лицеја, реализација правничких студија имала је скроман оквир, и то како у првој години тако и доцније“. П. Сланкаменац, 19–20, такође пореди наставни план који је очигледно остао мртво слово на папиру, с правним предметима предвиђеним у *Ratio educationis 1806*.

⁴⁵ Ово показују документи у Љ. Кандић, Ј. Даниловић, 393–394 (прилог бр. 4), 397 (прилог бр. 6), као и 53–54. В. и Лицеј 1838–1863, *Зборник докумената*, Архивска грађа о Универзитету у Београду, књига I (приредио Радош Љушић), Београд 1988, 180 (док. бр. 126 од 1. [13] јула 1842) – у даљем тексту: Р. Љушић, (1988 а).

години Велике школе. Ово веома јасно потврђује да правне студије на Лицеју у својим почецима чак заостају за правним студијама на Великој школи. Тек од школске 1843/44 се уводе на Лицеју три нова предмета и продужавају студије права на две године. Тада се наставни план приближава прописима *Ratio educationis 1806*, да би се са њим готово поклопио доношењем Школског закона од 23. септембра 1844. године.⁴⁶

Ово поређење учвршћује дилему да ли је одрживо садашње датирање почетка рада Правног факултета Универзитета у Београду? Већ сама упоредна анализа наставног плана, односно предмета који су се предавали на ове две најстарије српске образовне институције, довољно говори за себе. Већ то указује да правне студије имају свој почетак у београдској Великој школи (1808–1813). Али, могло би се навести још по нешто.

Дужина трајања наставе. На први поглед уочљива је разлика у трајању: правне студије на београдској Великој школи трају годину и по, како је већ указано, док правне студије на угарским краљевским академијама и лицејима у другим деловима Хабзбуршке монархије трају две године. Но ова разлика је много мања него што изгледа на први поглед.

Колико је трајала настава? Какав је био дневни и недељни распоред наставе?

Према сведочењу Л. Арсенијевића Баталаке, полазници Велике школе су имали овакав распоред: „Ови [професори – прим. З. М.] нису имали одређено по колико ће који часова на недељу за предавање које науке имати. Они су, изјутра и по подне, у своје класе долазили, и толико сати у њима пробављали колико је кад и који предмет за очитовање а нарочито за истолковање задржати их неопходно могао. Сваки дан су професори редовно изјутра три а по подне два сата, дакле пет сати а више и више пута и по шест на дан, у својим класама проводили.“⁴⁷ Студент права на угарским краљевским академијама је предавања слушао четири сата, док је полазник Велике школе похађао наставу најмање пет сати дневно, „а више и више пута и по шест на дан“.⁴⁸

Надаље, на краљевским угарским академијама настава се одржава пет дана у недељи (две године), није се радило четвртком, недељом и празничним данима, док настава на Великој школи траје

⁴⁶ Школски закон од 23. септембра 1844. године, који се имао примењивати од школске 1844/1845 године, в. у: Љ. Кандић, Ј. Даниловић, 55.

⁴⁷ Л. Арсенијевић Баталака, (1898), 396.

⁴⁸ Нажалост, аутору овога текста остала је недоступна грађа са подацима о дневном и недељном распореду наставе на лицејима у Хабзбуршкој монархији.

шест радних дана, осим недеље и за време празника.⁴⁹ Из овога произлази да се трогодишња настава на Великој школи бројем сати веома приближавала четворогодишњем трајању студија на угарским краљевским академијама, односно година и по слушања правних предмета на Великој школи у доброј мери одговара двама годинама правних студија на овим академијама. Да је и у то време било значајно колики је укупан број часова наставе и колико је „оптерећење студента“ (како би то данас рекла Болоњска терминологија), указује једна занимљива паралела са Универзитетом у Бечу у другој половини XVIII века. Наиме, по прописима из 1753. године, студенти Правног факултета су студирали пет година, уколико су слушали дневно само два сата предавања. Студије су могли окончати за четири године, ако би слушали дневно три сата предавања.⁵⁰

У погледу трајања студија, Л. Арсенијевић Баталака је записао: „Намера Југовићева а доцније, по Југовићу, и Радоњићева, била је јошт коју класу осим ових двају завести“.⁵¹ Веома је вероватно да је после друге класе била планирана не само још једна, већ две, као на краљевским угарским правним академијама, што доказује и наредни ток вишег образовања у Србији.⁵²

На овом месту може бити од значаја и да се сагледа и хронологија рада београдске Велике школе. Једини који је оставио изворно сведочанство о томе, Л. Арсенијевић Баталака је записао да је школовање почело 1. септембра 1808 (по старом календару), а да су први свршени полазници завршили своје школовање и упућени у државну службу, седморица њих, августа 1812. године.⁵³ Из овога рачунања, иако он помиње каменичку катастрофу из маја 1809. године, али као мали прекид до јесени те године, произлазило би да је Велика школа трајала четири године, а узима се као опште место да је она била трогодишња. Најприхватљивије објашњење до сад је дао Р. Перовић: према његовом мишљењу Велика школа је радила школске 1808/1809, школску 1809/1810 није радила, па је поново радила школске године 1810/1811, 1811/1812 и 1812/1813.⁵⁴

Број професора. Ако се приклони мишљењу С. Аврамовића да је Велика школа имала два наставника, иако од септембра 1811. го-

⁴⁹ Ово се посредно чита код Л. Арсенијевића-Баталаке, (1898), 397: „Осим строго радних дана, Војиновић је, у недељне и друге празничне дане, после службе Божје, сам, из сопствене љубави ... предавао: *моралну науку*.“

⁵⁰ R. Kink, (1854 a), 467.

⁵¹ Л. Арсенијевић Баталака, (1898), 390.

⁵² Р. Љушић, (1988 a), 10.

⁵³ Л. Арсенијевић Баталака, (1898), 398.

⁵⁴ В. текст Р. Перовића „Наставленија права државнога“ од Лазара Воиновића“, *Прилози за историју Првог српског устанка*, Београд 1980, 111–123.

дине када је, највероватније, отворен и трећи разред, сваки од разреда има свог наставника, онда опет треба посегнути за упоредним погледом. О крајњој оскудици професорског кадра на загребачкој Краљевској правној академији Д. Чепуло саопштава: *This was almost customary at the beginning of the 19th century and up to the 1830s. In 1810/1811 Imbro Domin was the only professor at the Faculty of Law, while in 1825 two professors held lectures in all disciplines.*⁵⁵

Већ је поменуто стање у Грацу, где су од почетка рада Правног факултета 1778. године, као и за време правног одељења Лицеја (од школске 1782/1783. до 1810/1811. године), постојала само два професора. Мада изворна грађа до које се може доћи то не помиње, изгледа да су они држали наставу по класама (разредима), као и наставници београдске Велике школе (1808–1813).

Академске титуле које су се добијале. Ни београдска Велика школа (1808–1813), као ни краљевске правне академије, ни лицеји у Хабзбуршком царству, нису давали академске степене бachelора (*baccalaureat*), магистра и доктора, јер је њихова суштина била оспособљавање за државну чиновничку службу. У Хабзбуршком царству је додела академских степена у надлежности универзитета, што је значајна формална разлика у односу на краљевске академије и лицеје. На краљевским академијама свршени студенти су добијали сведочанство о похађању предмета одређених студија и постигнутом успеху на испитима из тих предмета. Да је вероватно овако било и на Великој школи могло би се закључити из речи Л. Арсенијевића Баталаке: „У августу месецу, по свршетку испита 1812. године, изишли су из ове школе, по свршењу више описаних наука, седам ђака у државну службу.“⁵⁶

Начин предавања. Био је готово исти, јер су професори који су предавали на београдској Великој школи били студенти краљевских правних академија или Правног факултета Универзитета у Пешти, где „се ниво правне подуке може објаснити апсолутистичком високошколском политиком, пошто је диктирање и понављање уџбеника, а не обрада и развијање мисли, била владајућа дидактичка метода“.⁵⁷ Да се овакав начин предавања примењивао и на београдској Великој школи, непосредно сведочи Л. Арсенијевић – Баталака: „Југовић је ... читао и толковао ђацима својим ... светску историју, коју је он, с немачког језика ... и превео, али, по ишчитању, он је или сам или преко кога од ђака ... ђацима и диктирао, а они су, сваки за себе, морали писати.“ На другом месту, он оставља траг о томе како је Миљко Радонић подучавао немачки: „Они су изучавали на немачком језику,

⁵⁵ D. Čepulo, 113.

⁵⁶ Л. Арсенијевић Баталака, (1898), 398.

⁵⁷ K. Gönczi, 59.

наизуст, разговоре из речника, а и Радонић им је сочињавао разне честитке на истом немачком језику, које су такође ђаци морали преписивати и напамет изучавати.⁵⁸

Међутим, један документ говори да је било и других облика наставе. Један судски акт из времена Првог српског устанка садржи цео судски поступак на главном претресу до изрицања пресуде. За њега издавач тог извора, Р. Перовић, са довољно основа претпоставља да је био примерак за вежбање на предмету кривични судски поступак („начин суђења криминалног“) и да га је саставио професор тог предмета Лазар Воиновић. Ако би то било тачно, онда то упућује на закључак да се у практичној настави, тј. вежбама (*exercitationes*) из кривичног поступка, примењивао модел аустријског кривичног поступка, који је Л. Воиновић веома добро знао као свршени правник у Аустријском царству.⁵⁹ Ово говори о преузимању правних идеја, тј. рецепцији односно правним трансферима, како се они данас често зову, или правним трансплантима, како би рекао А. Вотсон (*A. Watson*).⁶⁰

5. ЗАКЉУЧАК

Модел правничког образовања примењен у београдској Великој школи (1808–1813) био је унеколико модификован систем краљевских правних академија угарских земаља Аустријског царства прописан у *Ratio educationis 1777* и *Ratio educationis 1806*. Показано је да се сличан модел примењивао и у другим деловима Аустријског царства (осим Угарске „и њој припадајућих земаља“), где постоје лицеји са ограниченим програмом студија, који обухвата најпре двогодишњи филозофске, а потом двогодишње правне студије (као и теолошке, понегде и медицинске). Овај систем образовања правника на лицејима завео је Јозеф II, који још ревносније наставља политику просвећеног апсолутизма од своје мајке, царице Марије Терезије, а све са намером да се створи способно и лојално државно чинов-

⁵⁸ Л. Арсенијевић Баталака, (1898), 388–389.

⁵⁹ Текст овог „фиктивног“ судског акта и напомену о тексту в. код Р. Перовић, (1954), 274–306, 337–339. Исти аутор се је још једном вратио овом документу и устврдио да је професор београдске Велике школе (1808–1813) Лазар Воиновић, који је предавао и кривични поступак, „несумњиво аутор и овог текста“, Р. Перовић, (1980), 98, фн. 3. Поређен са судским актима аустријских судова, овај документ говори о судском поступању по аустријском моделу, в. на пример, текст С. Гавриловића „Суђење Т. А. Тицану и његова смрт (1807–1810)“, *Личности и догађаји из доба Првог српског устанка*, Нови Сад 1996, 121–132.

⁶⁰ А. Вотсон, *Правни транспланти – приступ упоредном праву*, (превела С. Митровић, предговор С. Аврамовић), Београд 2000.

ништво, тако да се целокупан наставни план подређује том циљу. Намере родољубивих И. Југовића, М. Радонића, Ј. Воиновића, твораца и првих професора Велике школе, биле су исте: бившем Београдском пашалуку, тада већ Србији, требало је створити „велико учебно заведеније“, које ће давати способне и привржене чиновнике неопходне уређеној државној власти. Да ли је случајно што се *Карађорђево законик* пише баш у ово време?⁶¹ Вероватно није случајно ни то што Иван Југовић позива, преко аустријских власти, писмене младе аустријске Србе да заузму службу у устаничкој Србији?⁶²

Најбољу потврду да је београдска Велика школа (1808–1813) имала у очима савременика ранг који су имале краљевске академије у угарским земљама Хабзбуршког царства пружају речи истакнутог професора Велике школе, Лазара Воиновића, у рукопису предавања „Свеобште грађанско земљеописаније – географија“:

„Све ове науке предају се јуности учебним заведенијам која от две струке јесу: једна су висока, а друга мала; прва називају се всеучилишта и академије, а друга зову се училишта нижа.

Дакле, всеучилишта (универзитети) и академије јесу таква заведенија у којима се јуности, кромје увеселителних, и строге науке предају. Разликују се пак ова два заведенија между собом следећим:

1. Академије у смислу обичном код многих поне народова не содржава[ју] цело теченије наука строгих, а всеучилишта содржавају.

2. Втора разлика ... јест та што које науке и предају се у академијама оне се у всеучилиштима понајобширније предају, и отуда науке у всеучилиштам једне јесу обичне које сваки ... обвезан јест слушати, а друге чрезвичане које који хоће може и не слушати.

3. Трећа разлика ... јест ова што всеучилишта ... имају власт достојинства учебна раздавати, које право академије немају.

⁶¹ В. детаљније З. Мирковић, *Карађорђево законик*, Правни факултет у Београду, Београд 2008.

⁶² Почетком марта 1811. године Правитељствујући совјет је, према наводи-ма аустријског конфидентског извештаја, закључио да врбује младе писмене људе (претпоставља се Србе) из Хабзбуршког царства, који би провели извесно време у Совјету и потом ишли да раде у нахије. По мишљењу И. Југовића то би било добро за аустријску ствар, јер би тако имали своје људе на важним положајима, в. А. Ивић, *Списи бечких архива о Првом српском устанку, књига IX–година 1811*, 139 (док. бр. 116 од 2. марта). Аустријски званичници су одбили ову идеју, јер, како је заменик шефа полиције изјавио, Срби су по религији ближи Русији него Аустрији, а друго, славољубље би могло ове младе људи окренути да воде непријатељску политику према Аустрији, А. Ивић, *Списи бечких архива о Првом српском устанку, књига IX–година 1811*, 165, 167 (док. бр. 140 од 15. марта).

4. Сва почти свеучилишта имају над својима судителну власт која се не ограничава на учебној ... но простире се и до углавних [кривичних – прим. З. М.] преступленија, које и тако академије не имају“.⁶³

Ако се зна да савременици Велике школе, Вук Караџић и Ј. Арсенијевић – Баталака, јасно говоре о малим школама и овој Великој школи, онда се тешко може спорити да професор те школе, кад говори о „учебним заведенијам“ која „јесу висока“, подразумева под њима и Велику школу, како јој и само име говори.

Због свега тога могло би се рећи, имајући у виду систем образовања тог времена у окружењу, да почетак рада Правног факултета Универзитета у Београду треба везати за београдску Велику школу (1808–1813). Она је направљена по моделу вишег правничког образовања у Хабзбуршком царству. И, коначно, скоро да не може бити спора да је правнички карактер Велике школе у доброј мери надилазио правне студије на Лицеју у време када је почињао са радом.

Zoran S. Mirković, PhD

Assistant Professor

University of Belgrade Faculty of Law

THE BELGRADE HIGHER SCHOOL (1808–1813) AND LEGAL STUDIES IN THE LATE XVIII AND AT THE BEGINNING OF XIX CENTURY

Summary

The Higher School (La Haute École) was founded in Belgrade, on 1st (the Old – Julian Calendar), i.e. 13th of September 1808 (Today's – Gregorian Calendar). Despite the fact that the School has already been a subject of research, some of the questions remained unanswered. One of them relates to the character of the Higher School, that is to the issue of whether it is justified to consider the School to be a predecessor of the University of Belgrade, and especially of its Faculty of Law, or not. The method of approaching this issue may be to look into the high and higher education and the legal studies models in the region of that time.

This paper offers a comparative perspective of the educational systems in Russian and Austrian empires, that both could have served as a

---

⁶³ Р. Перовић, (1954), 255.

model for the system of education in Serbia. The founding fathers of the Higher School and its first professors completed their legal studies in Austria, so the author pays special attention to the Austrian system of legal education of that time. The author determines the comparison criteria: curricula, length of schooling, number of teachers, academic titles and methods of lecturing, and finds many elements in common with the legal educational model at Austrian Royal Academies. In addition, the author uses these criteria to compare the Belgrade Higher School (1808–1813) with the Lyceum. Namely, the Higher School was transformed into the Lyceum in 1838 and many of the Serbian historians were inclined to link the beginning of the university education in Serbia to the year of 1838 as the year of change. However, the author shows that the legal studies curricula before and after 1838 were essentially alike. The overall conclusion is that the Higher School in Belgrade was shaped according to the Hapsburg model of education, with the main goal to prepare officers for the state administration, lasting three years and teaching specialized legal subjects for year and a half.

Key words: *Legal studies in Serbia. – The Higher School (La Haute École) – Austrian Royal Academy. – Lyceum. – Faculty of Law in Belgrade. – University of Belgrade.*